

DƏRS VƏSAİTLƏRİNDƏ GENDER BƏRABƏRLİYİ: AZƏRBAYCAN NÜMUNƏSİ

HƏBİBƏ NƏZİROVA, ARTİ-nin Layihələrin idarə olunması şöbəsinin mütəxəssisi. E-mail: habiba.nazirova@arti.edu.az
<https://orcid.org/0000-0002-2258-3222>

AYSEL MƏHƏRRƏMOVA, ARTİ-nin Layihələrin idarə olunması şöbəsinin baş mütəxəssisi. E-mail: aysel.hasanova@arti.edu.az
<https://orcid.org/0000-0002-6668-4869>

ZEYNƏB ƏMİRASLANOVA, ARTİ-nin Layihələrin idarə olunması şöbəsinin mütəxəssisi. E-mail: zeynab.amiraslanova@arti.edu.az
<https://orcid.org/0000-0002-4965-2179>

Məqaləyə istinad:

Nəzirova H., Məhərrəmov A., Əmiraslanova Z. (2022). Dərs vəsaitlərində gender bərabərliyi: Azərbaycan nümunəsi. *Azərbaycan məktəbi*. № 4 (701), səh. 25–34

Məqalə tarixçəsi

Göndərilib: 18.11.2022
Qəbul edilib: 02.12.2022

ANNOTASIYA

Bu məqalənin məqsədi Azərbaycanın ümumtəhsil müəssisələrində I-V siniflərdə tətbiq edilən 7 dərslük komplektinin gender baxımından təhlilini müzakirə etməkdir. Təhlilin nəticələri göstərir ki, qeyd olunan materiallarda gender bərabərliyi və inklüzivlik qorunmayıb. Həmin kitablarda gender bərabərsizliyi həm vizual, həm də şifahi şəkildə əks olunub. Məqalədə təhlil edilənlər də daxil olmaqla, bütün məktəb materiallarında genderə balanslı və ədalətli yanaşmanın bərpasına kömək etmək üçün bir sıra tövsiyələr verilir.

Açar sözlər: Təhsildə gender balans, gender diskriminasiyası, gender bərabərliyi prinsipi, dərslüklərdə gender problemi, gender stereotipləri.

GENDER EQUALITY IN TEXTBOOKS: THE CASE OF AZERBAIJAN

HABIBA NAZIROVA, Specialist at the Project Management Office of the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan.

E-mail: habiba.nazirova@arti.edu.az

<https://orcid.org/0000-0002-2258-3222>

AYSEL MAHARRAMOVA, Head Specialist at the Project Management Office of the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan.

E-mail: aysel.hasanova@arti.edu.az

<https://orcid.org/0000-0002-6668-4869>

ZEYNAB AMIRASLANOVA, Specialist at the Project Management Office of the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan.

E-mail: zeynab.amiraslanova@arti.edu.az

<https://orcid.org/0000-0002-4965-2179>

To cite this article:

Nazirova H., Maharramova A., Amiraslanova Z. (2022) Gender equality in textbooks: the case of Azerbaijan. *Azerbaijan Journal of Educational Studies*. Vol. 701, Issue IV, pp. 25–34

Article history

Received: 18.11.2022

Accepted: 02.12.2022

ABSTRACT

This paper aims to discuss the analysis of 7 sets of teaching and learning materials ranging from grades 1 to 5 from a gender-sensitive perspective utilized in the public schools of Azerbaijan. The results of the aforementioned analysis revealed that said materials were not balanced in terms of gender equality, intersectionality and inclusivity and contained representations of gender bias both in visual and verbal manner. The paper makes several recommendations to help restore a balanced and equitable approach to gender in all school materials, including the ones analyzed.

Keywords: Gender balance in education, gender discrimination, gender equality, gender equality in textbooks, gender stereotypes.

GİRİŞ

Gender bərabərliyi cinsi mənsubiyyətə görə ayrı-seçkiliyin bütün formalarını aradan qaldırmaqla, kişi və qadınlara ictimai həyatın siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni və digər sahələrində bərabər imkanlar yaratmaqla təmin edilir (E-qanun, 2006). Təəssüf ki, bu gün ölkəmizdə qadınlar şəxsi və peşəkar həyatında hələ də ayrı-seçkilik halları ilə üzləşirlər. BMT-nin Əhali Fondunun (UNFPA) (2018) tərəfindən təqdim olunan məlumata əsasən Azərbaycanda kişilər qadınlarla müqayisədə genderlə əlaqəli sərt fikirləri daha çox dəstəkləyirlər. Bundan əlavə, cəmiyyət oğlanları ailənin əsas maliyyə təminatçısı olaraq gördüyü üçün onları qızlardan daha üstün tutur. Bu da cinsə görə nisbətən kəskin şəkildə pozulmasına səbəb olur. Belə ki, 2020-ci ilin statistikasına əsasən Azərbaycanda doğulanlar arasında hər 114 oğlana 100 qız düşür. Qadınlara eyni səlahiyyətlərin verilməsinə, onlara qarşı mövcud olan stereotiplərin aradan qaldırılmasına, ən əsası, gender baxımından qərəzli fikirlərdən azad bərabərhüquqlu cəmiyyəti formalaşdıran nəslin yetişdirilməsinə nail olunması üçün hökumət tərəfindən mühüm qərarlar verilməli və güclü nəzarət altında yerinə yetirilməli, bu istiqamətdə siyasətlər hazırlanmalı və vaxtı-vaxtında tətbiq olunmalıdır (UNFPA Azerbaijan, n.d.).

Gender stereotiplərinə və qeyri-obyektiv davranışlara tez-tez təhsil proqramlarında, tədrisdə və qiymətləndirmədə də rast gəlmək olar (Blumberg, 2007; Islam & Asadullah, 2018; UNESCO, 2020; Vu & Pham, 2021). Dərslərdə gender bərabərliyinin təmin edilməsi vacib məqam hesab edilir. Belə ki, dərslərlər əksər ölkələrdə yeganə öyrənmə resursu olmasa da, kurikulum, sinif, təhsil siyasəti və praktika, nəzəriyyə və tətbiq, hökumət səyləri ilə yanaşı özəl təşəbbüsün mərkəzində dayandıqlarını nəzərə alsaq, onlar kifayət qədər təsirli olmağa davam edir və çox praktik, simvolik əhəmiyyətə malikdir (Braslavsky, 2006). Təhsilalanlar dərslərinin 80-95 faizini dərslərdən istifadə etməklə keçirirlər (Sadker & Zittleman, 2007). Buna görə də, dərslərlərin təsiri və vacibliyi

danılmazdır. Məktəb dərslərlərində ayrı-seçkiliklə təsvir olunan fərqlər uşaqların həyata baxışlarına, motivasiyalarına və karyera seçimlərinə təsir göstərir (Heslop, 2016, Ullah və Skelton, 2012). Bunun səbəbi onların konsepsiya və münasibət formalaşdırmaq üçün alət kimi istifadə edilməsidir (Lynch, Modgil, & Modgil, 1992). Campbellə (2010) görə, şagirdlər məruz qaldıqları cins rol modellərinə uyğun olaraq özlərinə hörməti və şəxsiyyətlərini inkişaf etdirirlər. Beləliklə, inklüziv və ədalətli cəmiyyətin yaradılması üçün dərslərlərdə gender baxımından bərabər imkanların təmin edilməsi vacibdir. BMT-nin Təhsil, Elm və Mədəniyyət Məsələləri üzrə Təşkilatı (UNESCO) (2015) təhsil proqramlarında, tədris-təlim materiallarında və ümumilikdə məktəb mühitində gender bərabərliyinin təmin edilməsinin zəruri olduğunu hesab edir.

2020-ci ildə BMT-nin Əhali Fondunun (UNFPA) mütəxəssisləri ölkədə ümumi təhsil müəssisələrində tətbiq edilən bəzi dərslərlərini nəzərdən keçirib və kitablara ixtiyari və ya qeyri-ixtiyari şəkildə daxil edilən gender ayrı-seçkiliyinə qarşı bir sıra düzəlişlər təklif ediblər. Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 24 fevral 2020-ci il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilən "Uşaqların doğulanadək cins seçiminin qarşısının alınmasına dair 2020-2025-ci illər üçün Tədbirlər Planı"nda ümumi təhsil pilləsinin məzmununun gender bərabərliyinin təşviqi baxımından nəzərdən keçirilməsi və təhsil müəssisələrinin pedaqoji heyəti üçün tədris prosesində gender bərabərliyinin qorunması məqsədilə təlimlərin təşkili kimi fəaliyyətlər öz əksini tapıb. Əlavə olaraq, Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitənin (CEDAW) və Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları üzrə Komitənin (CRPD) Azərbaycan üzrə Yekun Müşahidələrinin Seçmə Toplusunda diskriminasiyaya səbəb olan gender stereotiplərinin tədris-təlim materiallarından çıxarılması tövsiyə edilib (UN, 2018). CEDAW həmçinin "məktəblərin tədris proqramına və təhsilin bütün pillələrində müəllimlər üçün hazırlanan peşəkar təlim kurslarına qadın hüquqları və gender bərabərliyi üzrə məlumatları

məcburi mövzu olaraq daxil etməyə” (UN, 2018, səh.16) çağırır.

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq genderyönlü yanaşmanın Azərbaycan təhsil sisteminə tətbiqi zəruri hesab edilib və 2021-ci ilin noyabr ayında BMT-nin Əhali Fondu (UNFPA) və Avropa İttifaqının dəstəyi ilə Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu (ARTİ) tərəfindən “Ümumi təhsildə genderyönlü yanaşmanın təşviqi” adlı layihənin icrasına başlanılıb. Ümumi təhsil pilləsinin məzmununda və tədris-təlim prosesində gender bərabərliyinin təmin edilməsini hədəfləyən layihə çərçivəsində ARTİ tərəfindən hazırlanan və hazırda ümumi təhsil pilləsində tətbiq olunan bir sıra dərslik komplektinin genderə həssas prizmadan təhlili aparılıb. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD, 2011) hesab edir ki, gender balansı üçün təhsil siyasətində erkən müdaxilələr ən yaxşı nəticə göstərir. Bunu və hazırda bəzi dərslik vəsaitlərinin pilot fazasında olmasını nəzərə alaraq təhlil məqsədilə I-V siniflərin dərslikləri seçilib.

Təhlilin əsas məqsədi həmin dərsliklər üzrə tədris və təlim materiallarında gender bərabərliyinin təmin edilib-edilmədiyini müəyyən-ləşdirmək və buna maneə yaradan məqamlara baxmaqdır.

BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ

Bir sıra beynəlxalq konvensiyalar, qanun-vericilik sənədləri və siyasi/sosial məqsədlər həyatın hər aspekti üzrə gender bərabərliyinin vacibliyindən bəhs edir. Məsələn, BMT-nin dayanıqlı inkişaf məqsədi 4 (2016) ölkələri hər kəs üçün inklüziv və keyfiyyətli təhsili təmin etməyə və ömürboyu təhsilin təşviqinə çağırır. Inklüziv təhsil etnik, dini mənşə, sosial-iqtisadi statusdan, əlilliyin olub-olmamasından əlavə, həm də gender problemlərindən azad bir təhsildir. Dünya təcrübəsində dərsliklərin gender baxımından təhlili və genderə həssas yanaşma ilə tərtibi uzun illər öncə başlamış prosesdir. Belə ki, 1999-cu ildə Nepal hökuməti dərsliklərdə gender məsələlərinin yer almasını nəzərdən keçirərək təhsildə genderyönlü islahatlara start

Şəkil 1 Malayziya dərsliyindən illüstrasiya

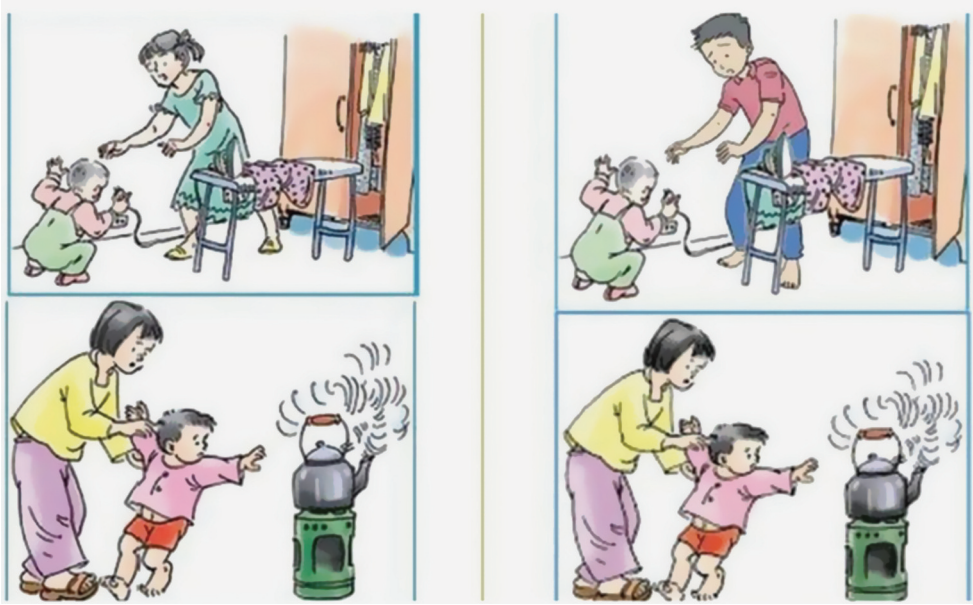

Şəkil 2 Meksika dərsliyindən illüstrasiya

verib (UNICEF, 2021). Həmin təşəbbüslərin icrasına nəzarət etmək üçün 2007-ci ildə qəbul olunmuş sənədi ilə hər beş ildən bir tədris və təlim materiallarını nəzərdən keçirmək, hər on ildən bir isə onları yenidən yazmaq tövsiyə olunur. Bunun nəticəsidir ki, Nepalda sözügedən materiallar genderə həssas formada tərtib olunub (UNESCO, 2020).

2013-cü ildə Macarıstan Respublikasında gender stereotiplərini aradan qaldırmaq və

Şəkil 3 Vyetnam dərslərindən illüstrasiyalar, əvvəl (sol) və sonra (sağ)**Şəkil 4** Hindistan dərslərindən illüstrasiya

What is Mother doing ?
She must be going to her office,
on her scooter.

gender bərabərliyi haqqında məlumatlılığı inkişaf etdirmək üçün I-VIII sinif dərslərinə yenidən baxılıb. Yeni məzmunu, həmçinin biologiya dərslərinə qadınların elmə verdiyi töhfələri təsvir edən fəsillər daxil edilib (OECD, 2017). Bunun vacibliyini kişilərin üstünlük təşkil etdiyi peşələrdə qadınların və qadınların daha çox olduğu peşələrdə kişilərin üstünlük təşkil etməsinin təhsilalanların gələcəkdə ixtisas seçiminə müsbət təsir göstərdiyini vurğulayan

tədqiqatlar da təsdiqləyir (OECD, 2011). Hindistanın Maharashtra Dövlət Dərslər İstehsalı və Kurikulum Tədqiqatı Bürosu 2019-cu ildə dərslərdə istifadə olunan şəkillərə yenidən baxıb (UNESCO, 2020).

Meksika genderin təhsil proqramları və təşəbbüslərinə daxil edilməsi üçün maliyyə ayırıb, ibtidai təhsildə pulsuz dərslərin məzmununun gender bərabərliyi baxımından təhlilini həyata keçirib, məktəb rəhbərlərini, müəllimləri gender bərabərliyi prinsiplərinə uyğun düşünmək, hərəkət etmək üçün təlimatlandırır (OECD, 2011). Bir neçə Latın Amerikasına ölkəsi, Çin, Vyetnam da dərslərdə gender probleminin azaldılması istiqamətində işlər aparırlar (Blumberg, 2008; Yuden, Chuki, & Dorji, 2021). Stromquist (2007) iddia edir ki, 40 il ərzində göstərilən səylər nəticəsində Skandinaviya ölkələri təhsil sektorunda gender stereotiplərini azaltmaqda uğur qazanıblar. İsveç isə bu sahədə lider hesab edilir.

METODOLOGİYA

Məzmununda genderyönlülüyün qiymətləndirilməsi UNESCO-nun müvafiq bələdçiləri (UNESCO, 2010; UNESCO, 2015) əsasında

aparılıb. Ümumilikdə 7 dərslük komplekti (12 dərslük, 12 iş dəftəri və 10 metodik vəsait) gender bərabərliyinin təşviqi baxımından nəzərdən keçirilib:

1. III sinif, Azərbaycan dili (tədris dili);
2. III sinif, Azərbaycan dili (dövlət dili);
3. IV sinif, Azərbaycan dili (tədris dili);
4. IV sinif, Azərbaycan dili (dövlət dili);
5. III sinif, Riyaziyyat;
6. IV sinif, Riyaziyyat;
7. V sinif, Təbiət.

Qiymətləndirmə zamanı dərslük komplektlərində yer alan həm yazılı, həm də təsviri nümunələr gender, peşə, şəxsiyyət, ailədaxili və xarici, ata və ananın rolu kimi istiqamətlər üzrə təhlil edilib. Buraya həm qadın, həm də kişi obrazların müsbət, mənfi rollarda olmasının, eləcə də sayının nisbəti, hər iki cinsin örnək modeli kimi təsviri, müxtəlif cins olan müəlliflərin əsərlərinin dərslüklərdə bərabər sayda əks olunması, geyim və rəng stereotiplərinin olması, hər iki cinsin peşə sahibi kimi təsvirinin mahiyyəti və nisbəti, cinslərarası əməkdaşlıq, stereotipik xüsusiyyətlərin yalnız qızlara və ya oğlanlara mənsub edilməsi (məsələn: qayğıkeşlik, cəsurluq) kimi mövzular aid olub. Əlavə olaraq, təhlil zamanı hər iki cinsi ehtiva edən söz və ifadələrin istifadəsi (məsələn: ata və ana əvəzinə valideyn), qəliblənən düşüncələrin təbliği, adlar çəkilərkən qadın və ya kişi adından başlanılması da nəzərə alınıb. Qadınların vəzifə sahibi olmasına, onların ölkənin tarixinə, sosial, iqtisadi, elmi, mədəni və bədii sərəvətinə verdiyi töhfələrin vurğulanmasına da xüsusi diqqət yetirilib. Ümumilikdə, təhlil inklüzivlik, müxtəliflik, sosial ədalət və humanistlik baxımından aparılıb.

TƏHLİLİN NƏTİCƏLƏRİ

Araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycanın təhsil sistemində tətbiq olunan dərslüklərdə bir sıra müsbət hallarla yanaşı, müxtəlif gender stereotiplərini təşviq edən tapşırıq və şəkillərdə gender bərabərsizliyinin müşahidə edildiyi məqamlar mövcuddur. III-IV sinif “Azərbaycan dili” (tədris dili və dövlət dili), III-IV sinif “Riyaziyyat”, V sinif “Təbiət” dərslükləri, iş dəftəri

və metodik vəsait üzərində aparılan tədqiqatın nəticəsi aşağıdakı kimi təsnif oluna bilər:

Gender stereotipləri

Aparılan araşdırma təhlil edilən bütün dərslüklərdə müxtəlif gender stereotiplərinin mövcud olduğunu göstərir.

Sosial rollarla bağlı stereotiplər. İlk olaraq Azərbaycan dili vəsaitlərində, bir qayda olaraq, qadınlar qayğıkeş və ana obrazında təqdim edilib. Bunu verilən tapşırıq və mətnlərdə görmək mümkündür. Məsələn, nümunədə ev işlərinin görülməsi ananın məsuliyyəti kimi təqdim edilib (Şəkil 5). Başqa bir nümunədə yenə ana evdə yemək hazırlayan obraz kimi təsvir edilib (Şəkil 6).

Eyni qayda ilə IV sinif “Riyaziyyat” dərsliyində səhifə 33 və 52-də təqdim edilən məsələdə “Aynurun anası – keks bişirmək”, “Gülsümün anası – kompot hazırlamaq” kimi nümunələrdə ev işlərinin yenidən qadınlara şamil edilməsi halı müşahidə olunur.

Sosial rollarla bağlı bir digər məqam isə dərslüklərdə işlədilən cümlələrdə də kişilərin uğurlu, cəsur və ictimai həyatda aktiv iştirakçı kimi təsvir edildiyi halda, qadın obrazlarının

Şəkil 5

III sinif “Azərbaycan dili” (dövlət dili) dərsliyi, səh. 16

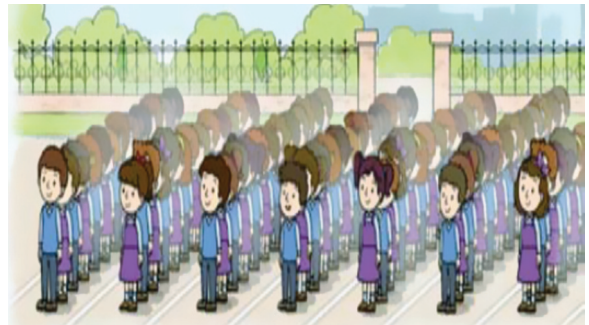
Şəkil 6 V sinif "Təbiət" dərsliyi, səh. 68

daha çox gözəlliyə önəm verən, ictimai həyatda passiv və hər hansı kişi obrazının qohumu və ya tanış kimi təqdim edilməsidir. Həmçinin qeyd etmək vacibdir ki, bir çox hallarda qadın personajların adı yoxdur və onlar hekayədə daha çox xanım və gəlin formasında təqdim olunurlar. Məsələn, IV sinif Azərbaycan dili (tədris dili) dərsliyinin 85-ci səhifəsində təqdim edilən tapşırıqda (2A): "Bir kənddə Aygün adlı gözəl qız yaşayırdı. O gözəlliyi ilə fəxr edirdi. Bütün günü gözünü güzgüdən çəkmirdi" cümləsinin işlənməsi qadınların uğurları ilə yox, gözəllikləri ilə fəxr etdiyinə işarədir. Kişilər isə daha çox "Olimpiadada yer tutan, dostuna darda kömək edən" (III sinif "Azərbaycan dili" (dövlət dili) dərsliyi, səh. 20, səh. 12) və s. şəkildə müsbət obrazda təqdim edirlər. Beləliklə, bəzi xarakterik xüsusiyyətlərin yalnız bir cinsə aid olması düşüncəsi təbliğ edilib və müsbət obrazların balanslı təqdim olunması prinsipi pozulub.

Geyimlə bağlı stereotiplər. Təhlil zamanı dərsliklərdə nəzərə çarpan digər bir hal geyim stereotipləri ilə bağlıdır. Qadınlar daha çox "qadın" rəngi hesab edilən qırmızı, bənövşəyi, çəhrayı, kişilər isə, əsasən, mavi rəngli geyimdə təsvir edilib. Bu hala daha çox III və IV sinif "Riyaziyyat" dərsliklərində rast gəlinir. Məsələn, IV sinif "Riyaziyyat" dərsliyində 19, 46, 47, 53, 58, 59, 61, 63, 65, 67, 68, 69, 71, 73 və 94-cü səhifələrdə mövcud olan müxtəlif qadın və kişi obrazlarının geyimlərində yuxarıda qeyd edilən hala rast gəlmək mümkündür (Şəkil 7; Şəkil 8).

Şəkil 7 IV sinif "Riyaziyyat" dərsliyi, səh. 47

Şəkil 8 III sinif "Riyaziyyat" dərsliyi (1-ci hissə), səh. 39

Şəkil 9 III sinif "Azərbaycan dili" (dövlət dili) dərsliyi, səh. 6

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, cəmiyyətdə mövcud olan stereotiplərin başqa bir təzahürü olaraq qadın obrazları daha çox don geyimində təsvir edilib (Şəkil 9). Həmçinin məktəblilərin çimərlikdə olduğunu göstərən illüstrasiyada oğlanlar çimərlik geyimində təsvir edilsə də, qızları adi geyimdə görürük (Şəkil 10).

Peşə stereotipləri. Tədqiqatın digər bir nəticəsi isə təhlil olunmuş dərs vəsaitlərində istifadə olunan mətn, tapşırıq və vizual görüntülərdə ciddi peşə stereotiplərinin olması ilə bağlıdır. Belə ki, kitablarda və iş dəftərlərində mövcud olan qadın və kişi obrazlarının peşələri cəmiyyətdə qəbul olunmuş normalara uyğun şəkildədir. Yəni qadınlar daha çox dərzi, toxucu, şirniyyatçı, müəllim, çay fabriki işçisi kimi, kişilər isə bəhna, tikinti işçisi, sürücü, bağban, usta, idmançı, fiziki tərbiyə müəllimi rollarında təsvir edilib. Buna daha çox IV sinif Riyaziyyat fənni üçün nəzərdə tutulan vəsaitlərdə rast gəlinib (Şəkil 11; Şəkil 12).

Eyni vəziyyət III sinif üçün nəzərdə tutulan "Riyaziyyat" və "Azərbaycan dili" (dövlət dili) və IV sinif üzrə "Azərbaycan dili" (tədris dili) dərs vəsaitlərində də müşahidə edilir.

Finn, Reis və Dulberg (1980) qeyd edir ki, dərslilər kişiləri müstəqil, yaradıcı, cəsur, fəal, maraqlı, fəth edən, iddialı və bacarıqlı tibbi, elmi, siyasi və hüquqi karyera seçimlərinə meyilli, qadınları isə asılı, passiv, sakit və qayğı göstərən karyera ilə məşğul olan kimi təsvir etməklə gender bərabərsizliyini təbliğ edirlər. Beləliklə, yuxarıda qeyd olunan faktlar bənzər tendensiyanın Azərbaycanın ümumtəhsil müəssisələrində tətbiq edilən dərslilərdə mövcud olduğunu deməyə əsas verir.

OBRAZLAR VƏ DƏRSLİK MÜƏLLİFLƏRİ ARASINDA GENDER BALANSININ POZULMASI

Aparılan təhlillər dərs vəsaitlərində verilən obrazlar və dərslük müəllifləri arasında gender balansının pozulduğunu göstərir. Belə ki, IV sinif "Azərbaycan dili" (tədris dili) dərs vəsaitinin yazılmasında iştirak edən 7 müəllifdən 6-sı qadın, 1-i isə kişidir. III sinif "Azərbaycan dili" (tədris dili) iş dəftərinin yazılmasında isə, ümumiyyətlə, kişi müəllif iştirak etməyib. Oxşar hal "Riyaziyyat" dərslilərində də özünü göstərir. III sinif "Riyaziyyat" dərslisi (2-ci hissə) və iş dəftəri (2-ci hissə) müəlliflərindən 2-si kişi, 4-ü qadındır. Aparılan tədqiqatlarda qadın müəlliflər tərəfindən yazılan dərslilərdə qadın

Şəkil 10

IV sinif "Azərbaycan dili" (tədris dili) dərslisi, səh. 9

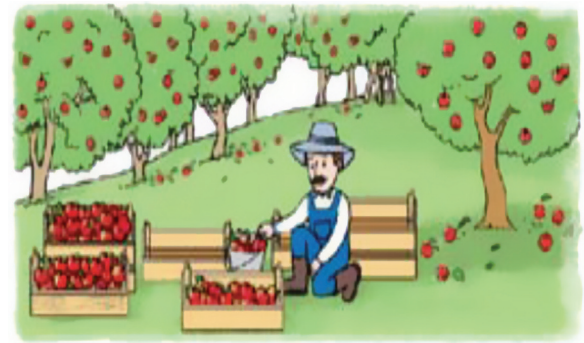
Şəkil 11

IV "Riyaziyyat" dərslisi, səh. 25

Şəkil 12

IV "Riyaziyyat" dərslisi, səh. 59

obrazlarının daha çox təmsil olunduğu müşahidə olunur (Durrani, 2008; UNESCO, 2004). Ancaq yuxarıda təsvir olunan nəticələrə əsasən demək mümkündür ki, Azərbaycan dərslilərində qadın müəlliflərin çoxluq təşkil etdiyi kitablarda da kişi obrazların sayı daha çoxdur. Bunun səbəbi qadın dərslük müəlliflərinin də uşaqlıqdan mövcud olan gender normalarına uyğun böyüdülməsi və onların genderə həssas dərslilərin yazılmasında kifayət qədər təcrübəyə malik

olmaması ola bilər. “Təbiət” dərsliyində isə gender baxımından əks tendensiya aşkar edilib; 11 kitab müəllifinin sadəcə 1-i qadındır. Dərsliklərdəki obrazların təhlili zamanı aydın olur ki, verilən tapşırıqlarda, mətnlərdə kişi obrazlar çoxluq təşkil edir, hətta şeirlərin bir çoxunun müəllifi də kişidir.

TƏKLİFLƏR

Məzmununda gender bərabərliyini qorumaq üçün təhsilin bütün pillələri üzrə dərsliklərin bir daha nəzərdən keçirilməsi və müvafiq düzəlişlərin aparılması məqsədəuyğun hesab edilir. Ona görə də, gələcəkdə yazılacaq vəsaitlərdə də eyni situasiya ilə üzləşməmək üçün nəşriyyat evlərinin nümayəndələri və dərslik müəlliflərinə bu mövzuda təlimlər keçirilməlidir. Qadın örnək modellərin bütün dərsliklərdə yer alması, adətən kişilərin üstünlük təşkil etdiyi peşələrdə qadınların verilməsi, kitabların tərtibinə qadın və kişi müəlliflərin eyni sayda cəlb olunması və inklüzivlik yanaşması dərsliklərdə gender bərabərliyinin qorunmasına xidmət edə bilər. Bu sahədə bərabərliyi təmin etmək üçün Təhsil Nazirliyinin dərsliklərin gender parametrinə qarşı yoxlanıldıqdan sonra istifadəsinə icazə verməsi vacib hesab olunur. Müəllimlərə genderə həssas tədris materiallarından istifadə və pedaqoji fəaliyyətlərində gender bərabərliyinin təşviqi üzrə təlimlərin keçirilməsi də zəruri amillərdəndir. Inklüzivlik prizmasının, nəinki xidmətdə olan müəllimlər üçün peşəkar inkişaf proqramlarında, hətta müəllim hazırlığı proqramlarında da yer alması mühümdür. Təhsildə gender bərabərliyi sahəsində siyasət təhsil işçilərinin, müəllimlərin və valideynlərin koordinasiyalı səylərinə əsaslanmalıdır.

NƏTİCƏ

Bu tədqiqatın əsas məqsədi dərsliklərin cəmiyyətin dəyər, davranış və düşüncə tərzinin formalaşmasında əhəmiyyətli rolunu nəzərə alaraq dərs materiallarında gender bərabərliyi prinsipinin nə dərəcədə gözləndiyini və bu

prinsipə maneə yarada biləcək halların aşkar edilməsini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Ümumilikdə 7 dərslik komplektinin təhlil edildiyi tədqiqatın nəticələri onu göstərir ki, nəzərdən keçirilmiş tədris materiallarının hər birində bu və ya digər şəkildə gender stereotipləri mövcuddur. Bunlar, əsasən, sosial rollar, geyim, peşə stereotipləri, kişilərin cəsur, uğurlu və güclü təsviri, qadınların daha çox qayğıkeş ana obrazında təqdim edilməsi ilə bağlıdır. Təhlilin digər bir nəticəsi isə dərslik müəllifləri və təsvir edilən obrazlar arasında gender balansının pozulması, dərsliklərdə daha çox oğlan obrazlarına rast gəlinməsidir. Tədqiqatın nəticələrinə uyğun olaraq mövcud vəziyyətin inkişafı, gender bərabərliyi prinsipinin təşviqi və stereotiplərin dərsliklər vasitəsilə cəmiyyətdə formalaşmaması üçün bir sıra tədbirlərin görülməsi mümkündür. Bunlara dərslik müəllifləri və obrazlar arasında gender balansını qorumağı, qəbul olunmuş stereotipləri qırmaq üçün qadınları ictimai həyatda daha aktiv təsvir etməyi və fərqli peşələrdə həm qadın, həm də kişilərin çalışma biləcəyinin mümkünlüyünü aid edə bilərik.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

- ¹ Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. (2021). *Gender Göstəriciləri*. <https://www.stat.gov.az/source/gender/>
- ² Blumberg, R.L. (2007). *Gender bias in textbooks: a hidden obstacle on the road to gender equality in education*. UNESCO.
- ³ Blumberg, R.L. (2008). The invisible obstacle to educational equality gender bias in textbooks. *Prospects: Quarterly Review of Comparative Education*, 38, 345-361.
- ⁴ Braslavsky, C. (ed.). 2006. *Textbooks and Quality Learning for All: Some Lessons learned from International Experiences*. UNESCO IBE.
- ⁵ Campbell, E. (2010). *Women in the history textbooks*.
- ⁶ Durrani, N. (2008). Schooling the ‘other’: the representation of gender and national identities in Pakistani curriculum texts. *A Journal of Comparative Education*, 595-610.

- ⁷ Finn, J., Reis, J., & Dulberg, L. (1980). Sex Differences in Educational Attainment: The Process. *Comparative Education Review*, 24(2), 533-552. <http://www.istor.org/stable/1187554>
- ⁸ Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu. (2006). <https://e-qanun.az/framework/12424>
- ⁹ Heslop, J. (2016). *Engaging Communities in Dialogue on Gender Norms to Tackle Sexual Violence in and around Schools*. London, Institute of Education, University College of London. (Technical Brief.)
- ¹⁰ Islam, K.M.M. & Asadullah, M.N. (2018). Gender stereotypes and education: A comparative content analysis of Malaysian, Indonesian, Pakistani and Bangladeshi school textbooks. *PLoS ONE* 13(1): e0190807. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0190807>
- ¹¹ Lynch, J., Modgil, C., & Modgil, S. (1992). *Cultural Diversity and the Schools*. London: Routledge.
- ¹² OECD. (2011). *Report on the Gender Initiative: Gender Equality in Education, Employment and Entrepreneurship*. OECD, Paris. <https://www.oecd.org/education/48111145.pdf>
- ¹³ OECD. (2017). *The Pursuit of Gender Equality: an Uphill Battle*. Paris, Organisation for Economic Co-operation and Development.
- ¹⁴ Sadker, D., & Zittleman, K. R. (2007). *Teachers, schools, and society: A brief introduction to education*. New York: McGrawHill.
- ¹⁵ Stromquist, N.P. (2007). Gender equity education globally. In S. S. Klein, et al. (Eds.), *Handbook for achieving gender equity through education* 2nd ed. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- ¹⁶ Ullah, H., & Skelton, C. (2012). Gender representation in the public sector schools textbooks of Pakistan. *Educational Studies*, 183-194.
- ¹⁷ UN. (2018). *İnsan Hüquqları. Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitənin və Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları üzrə Komitənin Azərbaycan üzrə Yekun Müşahidələrinin Seçmə Topplusu*. <https://azerbaijan.un.org/sites/default/files/2021-01/6.%20CRPD%20and%20CEDAW%20CO%20last.pdf>
- ¹⁸ UNESCO. (2004). *Books, Gender Analysis of School Curriculum and Text*. Islamabad: UNESCO.
- ¹⁹ UNESCO. (2010). *Guidelines for textbook review and analysis from a gender perspective*.
- ²⁰ UNESCO. (2015) *Promoting gender equality through textbooks: a methodological guide*.
- ²¹ UNESCO. (2016). *Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4: Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all*.
- ²² UNESCO. (2020). *A new generation: 25 years of efforts for gender equality in education*. Global Education Monitoring Report. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374514/PDF/374514eng.pdf.multi>
- ²³ UNFPA Azerbaijan. (n.d.) *Gender Bərabərliyi*. <https://azerbaijan.unfpa.org/az/topics/gender-bərabərliyi>
- ²⁴ UNFPA. (2018). *Azərbaycanda Gender Bərabərliyi və Gender Münasibətləri: Mövcud Vəziyyət və İmkanlar: Kişilərin gender bərabərliyinə münasibətində dair Tədqiqatın (IMAGES) nəticələri üzrə Hesabat*. https://azerbaijan.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/gender%20equality-az_0.pdf
- ²⁵ UNICEF. (2021). *Gender Transformative Education: Reimagining education for a more just and inclusive world*. <https://www.unicef.org/media/113166/file/Gender%20Transformative%20Education.pdf>
- ²⁶ Vu, M.T., & Pham, T.T.T. (2021). Still in the shadow of Confucianism? Gender bias in contemporary English textbooks in Vietnam, *Pedagogy, Culture & Society*, DOI:10.1080/14681366.2021.1924239
- ²⁷ Yuden, Y., Chuki, S., Dorji, T. (2021). Gender Sensitivity in Textbooks in Secondary Education in Bhutan. *European Journal of Educational Technology*, 4(1), 14-30.